

УДК [1:504.3+911.]

Олена ДЯКОВА

**УКРАЇНСЬКІ ОСВІТНЬО-НАУКОВІ
ЗАКЛАДИ У ЗАХІДНІЙ ЄВРОПІ
ЯК ОДИН ІЗ НАЙВАЖЛИВІШИХ
ЧИННИКІВ ЗБЕРЕЖЕННЯ
ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ
ДІАСПОРИ**



У статті проаналізовано становлення та розвиток освітньо-наукових закладів української діаспори в Західній Європі з метою виявлення їх впливу на збереження ідентичності української спільноти в цих країнах, зокрема у Великобританії, Німеччині, Франції. З'ясовано, що шкільна та університетська освіта, а також наукові установи дали змогу до цього часу українській спільноті не асимілюватись у чужорідному оточенні.

Автор стверджує, що утворення й існування освітньо-наукових закладів української діаспори в Західній Європі стало можливим насамперед завдяки українській інтелігенції, що, опинившись за кордоном і втративши змогу працювати для України на її території, почала трудитися на благо рідної держави поза її межами. Зазначається, що мови для освітньо-наукової діяльності серед українських іммігрантів у Великобританії, Німеччині, Франції були різними і часто залежали від зовнішніх обставин. Одні з них підтримували держави, на території яких вони знаходилися, інші ж утримувалися лише за рахунок самих українців. Проте, не зважаючи на фінансові труднощі та несприятливі умови, з якими періодично зіштовхувалися українські освітньо-наукові заклади у Західній Європі, їхня роль у збереженні національної ідентичності закордонних українців – колосальна.

Ключові слова: *Український вільний університет, Українська господарська академія, Український науковий інститут, Державна школа східних мов, курси українознавства, наукові інституції, Наукове товариство ім. Т. Шевченка, Українська вільна академія наук.*

Одним із найважливіших чинників збереження ідентичності української діаспори в Західній Європі стали освітньо-наукові заклади. Утворення й існування яких стало можливим насамперед завдяки українській інтелігенції, що, опинившись за кордоном і втративши змогу працювати

для України на її території, почала трудитися на благо рідної держави поза її межами. Науковці, вчителі, політики, письменники, журналісти, громадські діячі – усі вони чітко розуміли важливість знань про історію своєї Батьківщини, її літературу, мову, культуру тощо й ділилися цими знаннями як з українськими іммігрантами (серед яких в I пол. XX ст. було багато неписьменних), так і з іноземцями.

Після закінчення Першої світової війни десятки тисяч молодих українців, колишніх солдат російської армії, опинилися в багатонаціональних німецьких та австрійських таборах військовополонених. Проте невдовзі, завдяки Союзу визволення України, що на той час діяв на території Австрії й Німеччини, українців відділили від полонених інших національностей і розмістили в окремих таборах, у яких насамперед заснували народні школи, де навчали читати й писати. У таборі, поблизу міста Залцведел, вечорами діяв народний університет для військовополонених, які мали початкову освіту й цікавилися українською історією та літературою [1, 52–53]. У 1920-х рр. опікуватися українськими студентами почало Берлінське посольство. Так 1921 р. почали діяти перші курси з українознавства в Берліні, дещо пізніше, з ініціативи студентів-емігрантів, розпочалися технічні та сільськогосподарські курси у Вінсдорфському таборі, які влітку 1922 р. перетворилися в Технічно-господарську школу з дворічним терміном навчання, що проіснувала до 15 жовтня 1925 р. [2, 98–99].

Отже, навіть у таборах, де українці перебували тимчасово, вони використовували вільний час для самовдосконалення – навчалися грамоти; освіченіші здобували більш ґрунтовну освіту, вдосконалювали знання про свою країну, що, безумовно, допомагало збереженню національної ідентичності.

Однак історія нашої вищої школи за кордоном розпочалася у Відні – одному з найбільших осередків української еміграції початку XX ст. Саме там у 1920 р. відбулися наукові лекції під керівництвом М. Грушевського, які згодом перетворилися на систематичні високошкільні курси. При активній підтримці Союзу українських журналістів і письменників, співучасті Товариства прихильників освіти та Українського соціологічного інституту 17 січня 1921 р. відбулося відкриття Українського вільного університету (УВУ), ректором обрали М. Грушевського, на зміну якому невдовзі прийшов О. Колесса. В УВУ діяло 2 факультети – філософський та правовий [3, 14–15]. Восени того ж року новим місцем розташування Українського вільного університету, у зв'язку з фінансовими труднощами, стала Прага. Матеріальна підтримка з боку уряду Чехословаччини та Карлового університету [4, 425] дали можливість відразу розпочати навчання в УВУ. Таке людяне ставлення чехословацької влади до емігрантів особисто заохочував президент цієї країни Т. Масарик – сам колишній політичний емігрант

[5, 212]. На той час у Празі та країнах Центральної й Західної Європи проживала значна кількість українських професорів та студентів, що сприяло розвитку УВУ. Професорська колегія складалася з визначних учених, яких окупаційні режими позбавили права викладати в українських ВНЗ. Серед них: Д. Антонович, Л. Білецький, І. Горбачевський, С. Дністрянський, Д. Дорошенко, О. Колесса, С. Рудницький, В. Старосольський, С. Смаль-Стоцький, О. Яковлев тощо [6, 9].

У 1945 р., внаслідок воєнних подій, Український вільний університет перенесено на захід, у Німеччину. Проте на баварській території УВУ опинився в значно гіршому стані ніж під час свого перебування в Чехословаччині. Фінансова база університету, який спочатку існував за рахунок значної кількості студентів та підтримки міжнародних організацій, швидко ослабла. Одна з причин – валютна реформа в Німеччині, інша – бажаних навчатися ставало дедалі менше [7, X]. Після Другої світової війни розпочався масовий виїзд українців до США й Канади, що в свою чергу викликало низку проблем в УВУ – якщо викладачів було неважко знайти, оскільки на території Німеччини опинилися десятки радянських професорів та доцентів, то зі студентами все було значно складніше – з появою українознавчих кафедр за океаном відпала потреба їхати на навчання до Мюнхена [8, 33]. У зв'язку з цими подіями, УВУ став діяти за зразком докторантури та аспірантури, регулярно організовував курси для випускників ВНЗ, які бажали спеціалізуватися в галузі українознавства. Для цього щорічно надавалося 100–150 стипендій [5, 168]. Велике значення в роботі Українського вільного університету мали щорічні літні курси, розраховані поглибити знання молодого покоління, народженого й вихованого в еміграції, про Україну, зокрема з літератури, історії, географії тощо, розглядаючи їх під кутом культурного й політичного відродження українського народу [9, 222].

Незважаючи на підтримку держав, на території яких у різний час знаходився Український вільний університет, все ж таки основну суму на його утримання надавали самі українці. Так у пражський період створено Українсько-чеське товариство, мета якого – збір коштів для української науки. У 1950-ті рр., після масового виїзду біженців з Німеччини до різних країн, з'явилися прихильники Університету в українських громадах США та Канади. Група патріотів, очолювана В. Левом, перетворилася у Товариство прихильників УВУ, що поширило свої філії на всю територію Америки й Канади (згодом перейменоване у Фундацію УВУ в США). Український вільний університет став основним об'єктом піклування Фундації, яка, крім безпосереднього фінансування його роботи, надавала стипендії слухачам та студентам, фінансувала підготовку вчителів у межах Педагогічного інституту при УВУ та проведення наукових конфе-

ренцій на українознавчу тематику тощо. Український вільний університет має високу наукову репутацію, 1950 р. офіційно визнаний баварським урядом, його дипломи мають таку ж силу як і баварські заклади. 1992 р. дипломи УВУ визнано в Україні [10, 130–135].

Другим українським вищим навчальним закладом у Західній Європі стала Українська господарська академія, відкрита 16 травня 1922 р. у Подебрадах завдяки Українському громадському комітету, щоб надати можливість військовим, інтернованим у польських і чеських таборах, здобути освіту. Діяло 3 факультети: економічно-кооперативний, агрономічно-лісовий та інженерний. Невдовзі до Чехословаччини почала нелегально прибувати молодь з сусідніх країн, яка бажала навчатися в УГА [3, 14–15].

Як і у випадку з УВУ, уряд Чехословаччини підтримував академію та її студентів субсидіями. До 1928 р. Українська господарська академія була підпорядкована Міністерству закордонних справ ЧСР, згодом перейшла до Міністерства хліборобства, що призвело до значних фінансових обмежень. Ситуація склалася настільки критична, що в 1931 р. постало питання про ліквідацію УГА, тоді ж було створене Товариство прихильників Української господарської академії, яке фінансувало її діяльність, проте виявилось неспроможним забезпечити належним чином [3, 21–26]. Крім того, у 1932 р. закінчилася чехословацька державна допомога, надана на 10 років. Залишився єдиний вихід – заснувати новий ВНЗ на базі УГА, у якому студенти мали б змогу навчатися заочно [11, 5]. Так 12 грудня 1932 р. виник Український технічно-господарський інститут при Українській господарській академії, однак самостійно він почав діяти лише через 4 роки (1 січня 1936 р.), після офіційної ліквідації УГА, й перебрав усі архіви, бібліотеку та майно академії. УТГІ діяв у Подебрадах до квітня 1945 р. Наступним місцем розташування Інституту стала Німеччина, де 28 червня 1945 р. американська військова влада дозволила відновити його діяльність. Студенти отримали змогу навчатися на 5 факультетах: лісовому, інженерному, економічному, ветеринарному та фармацевтичному [12, 3].

Масова еміграція за океан мала негативний вплив на діяльність УТГІ – професори та студенти закінчували навчання вже в інших університетах [13, 17]. Внаслідок чого з 1949 р. Інститут звузив свою діяльність до науково-дослідної та видавничої праці [3, 26]. Національним досягненням УГА-УТГІ стала українська наукова література. Окремо слід відзначити створену науковцями Інституту українську технічну термінологію. Тепер УГА знаходиться в Мюнхені, при Домі української науки й одержує часткову допомогу від німецького уряду [14].

Незважаючи на те, що загалом навчальні програми УВУ та УТГІ мали багато недоліків, у зв'язку з постійною зміною професорського складу та фі-

нансовими труднощами, з якими постійно боролися університети, їх роль у збереженні національної ідентичності закордонних українців – колосальна.

Ще одним здобутком українських емігрантів у Західній Європі на освітньо-науковій ниві став Український науковий інститут, офіційно відкритий 10 листопада 1926 р. у Берліні з ініціативи гетьмана П. Скоропадського, який спонукав німецький уряд фінансувати цей заклад. Крім того, інститут дістав субвенції на відкриття Українського студентського дому для 25 українських студентів, які навчалися в берлінських ВНЗ, а в УНІ слухали лекції з історії України, літератури, філософії, історії мистецтв тощо [15, 35]. Фундатором Інституту виступило Українське товариство допомоги біженцям, очолюване дружиною гетьмана – О. Скоропадською. Першим директором став Д. Дорошенко.

Більшість українських науково-освітніх закладів в еміграції мали подібні завдання – плекати українську науку й культуру, інформувати Захід про історію України, співпрацювати з іноземними науковцями, а також з науковими установами й товариствами в інших країнах [16, 81–82]. Варто наголосити, що поставлені завдання УНІ виконував бездоганно – західний науковий світ ставився до нього як до поважної, репрезентативної й незалежної української наукової інституції поза межами України. Зокрема, вчені з Берлінського університету Ф. Вільгельма, виявивши неабияке зацікавлення українською літературою й культурою, почали досліджувати українознавство. Згодом, оволодівши мовою, перекладали на німецьку українські літературні й поетичні твори, таким чином популяризуючи українську справу в німецьких наукових колах [16, 123].

До 1931 р. УНІ, крім науково-дослідної праці, займався також науково-інформаційною та педагогічною діяльністю [3, 43]. Далі його утримувало німецьке Міністерство освіти, а з 1934 р. він вважався в Берліні державною науковою інституцією, що зберігала свій внутрішній український характер. Інститут припинив свою діяльність у травні 1945 р. [16, 81].

На відміну від Німеччини, у Франції українські емігранти не створили власної вищої школи, проте на території цієї держави наші громадяни також мали змогу навчатися. Так, з метою державної пропаганди, французький уряд проводив лекції, на яких іноземні учні навчалися на рівних правах з дітьми французів і могли отримати початкову та середню освіту. Іноземці також могли отримати вищу освіту в усіх ВНЗ Франції, за винятком тих, де готували майбутніх державних урядовців або армійських старшин, оскільки там навчалися виключно громадяни Франції. Таким чином, у 1930-х рр. у Франції діяло 17 університетів, у яких навчалися іноземці – у Парижі, Тулузі, Бордо, Лілі, Ліоні, Монпельє, Нансі, Страсбурзі, Альже, Марселі, Каені, Діжоні, Греноблі, Пуатьє, Рені, Безансоні і Клермоні. Крім того, для чужоземців, у т.ч. і для українців були доступні фактично всі

технічні й професійні школи, щоправда не скрізь вони навчалися на рівних правах з французами, подекуди іноземців приймали як вільних слухачів на підставі спеціального дозволу, і без права займати урядову посаду після здобуття освіти [17, 55].

Важливе місце в українознавчому науково-освітньому житті Франції займає Державна школа східних мов (нині – Паризький національний інститут східних мов і цивілізацій), заснована ще в 1795 р., проте до питання про вивчення української мови в ній вперше звернулись аж у 1903 р., коли М. Грушевський мав читати лекції з історії української мови. Однак тоді з цього нічого не вийшло, можливо, завадили політичні причини, тому що на той час Франція була союзницею царського уряду. Українська мова вперше з'явилася на т.зв. «вільних викладах» 9 січня 1939 р., а українська кафедра створена в 1952 р., де викладачами працювали І. Борщак, А. Жуковський [18, 63], тоді як російська діяла з 1876 р. Перші дипломовані українці у Франції з'явилися 1945 р., а починаючи з 1946/1947 навч. р. були запроваджені стипендії для українських студентів [19, 22–23]. Так, О. Бойків, І. Книш, М. Волянський, Я. Мусіянович, В. Закусило, Л. Гузар тощо. створили студентський фонд «Учіться, брати мої», а з зібраних грошей виділяли студентам невеликі стипендії [20, 122].

Періодично відбувалися курси українознавства, які влаштовували молодіжні організації – Асоціація української молоді (з 1949 р.), Організація української молоді у Франції (з 1956 р.) та Союз української молоді (з 1965 р.) [21, 63]; громадські організації; товариства при церквах тощо [18, 64]. Крім прямого призначення – навчання, курси використовували для спілкування – на них знайомилися, що призводило до дружніх стосунків у майбутньому, а подекуди й до шлюбів [22, 157]. Аналогічні курси організували й у Великобританії [23, 87].

Щодо власних освітньо-наукових закладів у Великобританії, то їх українці створити не спромоглися. Взагалі серед повоєнних поселенців відносно мало було українців із середньою та вищою освітою, оскільки британська влада не допускала в країну таких осіб. Вже у Великобританії частина іммігрантів отримала середню та вищу освіту. У середині 1950-х рр. лише близько 2% українців мали середню освіту і 0,5% – вищу. Значно вищий рівень освіти має друге покоління українців у цій країні. Особлива увага приділяється вивченню молодим поколінням українців рідної мови, культури та історії й формуванню на цій базі національної української свідомості. Ці навчальні та виховні функції реалізуються насамперед у рамках суботніх українських шкіл, які доповнюють навчання в англійських школах [5, 150–151].

Отже, найактивніше освітньо-наукове життя українців розвивалося в Німеччині, де після Другої світової війни почали з'являтися українські

спеціалізовані навчальні заклади. Так, у листопаді 1945 р. розпочалося навчання в Українській економічній високій школі, яка постала з дозволу американської окупаційної влади, враховуючи досвід Українського кооперативного інституту ім. М. Тугана-Барановського в Києві й кооперативного відділу Української господарської академії в Подєбрадах [24, 172]. Крім спеціалізованих практичних предметів, – бухгалтерії, комерційної арифметики, фінансів тощо, до обов'язкових належали й гуманітарні дисципліни – українознавство, соціологія, іноземні мови тощо. Першим ректором був Б. Мартос. УЕВШ спрямовувала всі свої зусилля на навчання студентів, не займаючись видавничо-науковою діяльністю (за винятком випуску навчальних посібників для студентів) [3, 66–67]. При Українській економічній високій школі діяли Студентська громада й Українське наукове товариство економістів, яке 1947 р. перетворилося на секцію УВАН. УЕВШ 1951 р. визнана баварським Міністерством освіти, але того ж року ліквідована внаслідок масового переселення українців за океан [25].

Крім економічного, на території Німеччини діяли українські ВНЗ, які займалися підготовкою духовенства – Українська католицька духовна семінарія в Гіршбергу, що існувала з березня 1946 р., а в квітні 1948 р. була перенесена до Кулемборга в Голландії [24, 166] та Українська православна богословсько-педагогічна академія в Мюнхені, яка постала в серпні 1946 р. і мала два факультети: богословський і педагогічний [26, 186–187], проте вже в 1951 р. самоліквідувалася.

Дещо пізніше розгорнули свою діяльність українські наукові установи. Так 30 червня 1947 р., з ініціативи свого останнього довоєнного голови І. Раковського, у Мюнхені відновило свою діяльність Наукове товариство ім. Шевченка, що припинило своє існування у Львові 14 січня 1940 р. У 1951 р. НТШ реорганізували, внаслідок чого утворилося 4 відділи – у США, Канаді, Австралії, Європі. У зв'язку з тим, що президію Європейського відділу НТШ перенесли до Франції – Товариство в ФРН обмежило свою діяльність до видавництва та періодичного проведення конференцій [8, 30–35].

У Франції ж навпаки – з 1951 р. наукове й культурне життя українців завирувало з новою силою, зосередившись навколо НТШ у м. Марсель, поблизу Парижа. Його членами стали українські науковці – громадяни Франції, Німеччини, Іспанії, Англії, Бельгії, Швейцарії, Голландії, Норвегії та Марокко. Секції товариства – історико-філософська, філологічна, математично-природнича, медична тощо – видають свої праці під загальною назвою «Записки НТШ». Цей заклад має ще одне періодичне видання – «Вісті з Марселя», яке висвітлює історію України, творчу спадщину Шевченка [27]. Головним здобутком діяльності НТШ є видана протягом 1954–1989 рр. «Енциклопедія українознавства». Наукове товариство ім. Шевченка має великий архів і бібліотеку, що налічує 25 тис. томів. У 1998

р. голова НТШ професор А. Жуковський передав в Україну особистий архів та бібліотеку (20 тис. томів) [28].

Президія Європейського відділу НТШ не була першою українською науковою інституцією на території Франції. Значний внесок у висвітлення історії України та української еміграції вносить інший науковий заклад – Бібліотека ім. С. Петлюри в Парижі, заснована Паризьким комітетом для вшанування пам'яті Головного отамана 13 червня 1926 р., проте, у зв'язку з відсутністю матеріальних засобів, фактично відкрита 25 травня 1929 р. Новостворена бібліотека спочатку не мала ні бібліотекаря, ні помешкання, ні книг [2, 35]. З дня свого заснування вона зберігає пам'ять про життя й діяльність С. Петлюри, збирає друковані, рукописні та музичні матеріали про українську визвольну боротьбу [29]. Бібліотека ім. С. Петлюри в Парижі проводить дослідницьку роботу, здійснює видавничу діяльність, організовує наукові конференції, видає щорічний бюлетень. Нещодавно відкрила своє представництво у Києві [5, 172]. Крім цього, у післявоєнній Франції діяла ще одна наукова установа – Українська академічна асоціація, створена 1946 р. Засновник і голова – О. Шульгин [18, 64].

Щодо Німеччини, то другою науковою установою у цій країні стала Українська вільна академія наук, заснована 16 листопада 1945 р. в Аугсбурзі [26, 186], де згуртувалися насамперед вихідці з Наддніпрянщини. За короткий час УВАН розгорнула досить жваву наукову діяльність – видала монографії з мовознавства, літератури та історії [3, 66].

Крім УВАН і НТШ, у 1940 – 1950-х рр. у Німеччині діяли й інші наукові інституції – Українське наукове товариство при УЕВШ, що згодом об'єдналося з УВАН; Науковий сектор УТГГ; Українське історично-філологічне товариство в Мюнхені, яке намагалося продовжувати діяльність однойменного Товариства з Праги; Українське наукове товариство в Мюнхені; Українське наукове товариство в Ашафенбурзі тощо. Однак масове переселення українців за кордон позначилося на існуванні й праці названих установ. Більшість із них перенесли центр своєї діяльності на нові місця поселення, інші – ліквідувалися [24, 181].

Відродження української науки в Західній Європі розпочалося у 1960-х рр. Першим, у серпні 1960 р., у Мюнхені, постало Українське богословське наукове товариство, яке об'єднало науковців та дослідників богословських і допоміжних наук. У товаристві, центр якого з 1963 р. знаходиться у Римі, діяло 3 секції: біблійна і богословсько-філософська (з центром у Канаді), правова і практично-богословська (з центром у США) та історична і дослідів християнського Сходу (з центром у Європі). У травні 1961 р. створено Фундацію ім. Є. Коновальця, мета – дослідити життя і діяльність полк. Є. Коновальця. Після видання збірника «Євген Коновалець і його доба» у 1974 р. фундація припинила своє існування. У травні 1963 р.

засновано Товариство допомоги українській науці, яке, завдяки дотаціям німецьких урядів у Бонні та Мюнхені, почало фінансувати діяльність УВУ, УТПГ та НТШ. Завдяки цьому товариству у Мюнхені створено Дім української науки, в якому розмістилися названі інституції, а українська громада отримала новий центр [8, 31].

Після Другої світової війни як європейські країни, так Америка й Канада, дедалі більше почали цікавитися проблемами Східної Європи і Радянського Союзу, що призвело до створення низки інститутів історії, економіки, права, мови і літератури народів Східної Європи при університетах Західної Німеччини й поза ними. Більшість цих інститутів постала у 1950-х рр. переважно з ініціативи німецьких професорів, які або походили з країн Східної Європи, або були там під час війни. Для них ці країни стали головним об'єктом наукового зацікавлення. Тому в німецьких бібліотеках і донині знаходиться багато українознавчих книг, журналів, газет тощо [30, 30].

У Мюнхені 8 липня 1950 р. за підтримки Американського комітету для визволення від більшовизму, з метою наукового вивчення Радянського Союзу науковцями-емігрантами, колишніми громадянами СРСР був створений Інститут вивчення СРСР. До 1954 р. у роботі Інституту брали участь переважно російські наукові та громадські діячі, згодом були запрошені представники інших національностей в еміграції, у т.ч. й українці, після чого зросло зацікавлення національною політикою та становищем неросійських народів у СРСР. Інститут вивчення СРСР активно займався науково-видавничою діяльністю, проте через скорочення матеріальної допомоги з боку Америки та виїзду багатьох співробітників інституту за кордон [3, 72], припинив своє існування у 1960 р. На протипагу американському Інституту вивчення СРСР у серпні 1954 р. створено Українську незалежну асоціацію радянознавців, яка не знайшла фінансової підтримки громадськості й припинила своє існування у 1956 р., залишивши по собі лише декілька невеликих брошур [8, 30–35].

Крім цього, вивченням СРСР займалися: у Федеральному інституті східноєвропейських і міжнародних студій у Кельні, заснованому 1961 р.; Інституті Східної Європи у Мюнхені; Східноєвропейському дослідницькому інституті при Університеті Бремена, заснованому 1978 р. [30, 29–37]; Східноєвропейському інституті у Кенігсберзі; Берлінському університеті; в Кілі, Геттінгені тощо [3, 48].

Значну увагу вивченню Радянського Союзу приділяли й у Великобританії – цим займалися фактично всі університети країни. Окремо слід відзначити Славистичну школу та Східноєвропейські студії Лондонського університету, Інститут вивчення СРСР та Східноєвропейські студії Глазгокго університету, окремі кафедри історичних та соціально-економічних наук в Оксфордському університеті. Проте загалом, незважаючи на кількісне

збільшення української еміграції у Великобританії після Другої світової війни, українознавчі праці належали до рідкісних явищ [3, 84]. Насамперед це пов'язано з майже цілковитою відсутністю інтелігенції серед української еміграції у Великобританії.

На сьогодні ситуація з науково-освітніми закладами української діаспори у Західній Європі, як це не парадоксально, значно складніша, ніж до проголошення Україною незалежності. Показовою є ситуація, що склалася з Українським вільним університетом. Німецький уряд, який надавав йому значну матеріальну допомогу, порушив питання про необхідність переорієнтації діяльності УВУ з переважно педагогічного напрямку на дослідницький – розробку проблем українсько-німецьких відносин. У зв'язку з тим, що сенат Українського вільного університету фактично відхилив пропозицію німецької сторони, з грудня 1996 р. Німеччина припинила фінансувати УВУ [5, 168]. Ще один вагомий аргумент з боку німецького уряду – Україна має сама дбати про свій науковий центр. Проте українські можновладці не зацікавилися Українським вільним університетом, аргументуючи це тим, що немає коштів навіть на фінансування власних ВНЗ, а тим більше – закордонних. Фундація УВУ, як і раніше, надає університету значну матеріальну підтримку, проте зібраних коштів ніколи не вистачало для його повного фінансування.

У свій час засновники університету сподівалися перенести його на батьківщину, щойно Україна здобуде незалежність. Сьогодні більшість учених схиляється до думки, що не варто здійснювати цей задум. Вони вважають, що Український вільний університет міг би стати центром для підготовки германістів для України та українців для Німеччини за фінансової підтримки обох держав [10, 137–139].

У 2000-х рр. розпочалося реформування УВУ: реформа має дати змогу університету на основі рівноправ'я діяти в науковому та культурному житті Німеччини, сприяти інтеграції українців у німецьке суспільство, зберігаючи їхню національну ідентичність, а також відігравати роль посередника в науково-освітньому співробітництві України та Німеччини. З цією метою в 2001 р. були введені курси підвищення кваліфікації міждисциплінарного характеру, тематичним осередком яких стало вивчення взаємовідносин між двома країнами, історії Німеччини, мови, права [31].

Таким чином, Український вільний університет поки що тримається насамперед завдяки діаспорі, яка через Фундацію продовжує надавати йому матеріальну допомогу; урядовцям Баварії та Німеччини, які все ж таки не зовсім відмовилися від його фінансування; ентузіазму та патріотизму вчених, які працюють в УВУ, незважаючи на труднощі. Нині, поряд з існуючими факультетами: філософських, державних і економічних наук створено факультет україністики з українською мовою та літературою і

журналістикою [4, 430]. При УВУ є два інститути: Дослідний інститут німецько-українських інформаційних відносин (з 1993 р.), який вивчає німецько-українські зв'язки, та Педагогічний інститут – переважно займається підвищенням кваліфікації вчителів українознавчих предметів [10, 10]. Щороку виходить збірник наукових праць УВУ, регулярно видається «Сторінка УВУ» в тижневику українського католицького екзархату Німеччини «Християнський голос» [5, 168].

З байдужим ставленням українського уряду зіштовхнулася й Французька асоціація українознавчих студій, яка почала працювати 14 листопада 1992 р., щоб об'єднати зусилля науковців, об'єктом наукових досліджень яких була Україна. На думку І. Ключковської, підтримка функціонування такої структури має бути предметом зацікавлення посольства України у Франції, оскільки вона є не лише потужним інструментом поширення знань про Україну, а й засобом утвердження позитивного образу нашої держави [32].

Україніка у французьких публікаціях довгий час була представлена незадовільно, незважаючи на те, що в післявоєнні роки у Франції значно зросло зацікавлення радянською проблематикою [3, 82]. Інтерес франкомовних спільнот до української мови і культури зріс у роки незалежності, що зумовило появу низки навчальних видань. Проте до цього часу багато українців у Франції асимілювалося насамперед через відсутність власних освітньо-наукових закладів на території цієї країни. На поч. 1990-х рр. у Франції нараховувалося дуже мало родин, які постійно спілкувалися українською мовою. Її та історію своєї прабатьківщини діти вивчали у т.зв. четвергових школах (французька державна школа не працює в четвер), створених при українських католицьких церквах. Влітку діяли мовні курси для молоді [27].

Останнім часом у Франції стала помітною тенденція до поширення української мови. Вже згадуваний Паризький національний інститут східних мов і цивілізацій, який спочатку діяв при Новій Сорбонні, тепер – вищий навчальний заклад при Міністерстві освіти Франції. В університеті викладають граматику, фонетику, переклади з української та французької, українську літературу та мову, географію, історію, етнографію, мистецтво, відомості про українську діаспору, сучасну українську пресу тощо.

Крім того, українську мову викладають в університеті Париж-I, Париж-II, у відділі Славістики Сорбонського університету Париж IV є дворічні курси української мови, у відділі Славістичних студій університету Париж VIII з 1973 р. діють курси української мови, літератури і цивілізації, а також в університеті м. Бордо [18, 63–64]. Українська громада виступила з ініціативою щодо включення української мови у перелік факультативних мов на складання іспитів на одержання ступеня бакалавра [28]. Проте, як

вже зазначалося, у Франції так і не було створено жодного українського науково-освітнього закладу. Кількість студентів у Франції також завжди була незначною.

Щодо ситуації у сучасній Великобританії, то присутність українців у цій країні стає дедалі відчутнішою. У найпрестижніших британських університетах Кембриджа, Оксфорда і Лондона зростає кількість українських студентів [33]. Вже налагоджена співпраця між деякими британськими та українськими університетами, завдяки Британській раді, через яку уряд Великобританії надає стипендії українським студентам, що є своєрідною «путівкою» на навчання до університетів цієї країни. В Україні навіть створено Асоціацію колишніх стипендіатів [34].

Крім того, наприкінці 1980-х рр. була створена Українська європейська культурно-освітня фундація. Її мета – заснування кафедри української мови й літератури при Лондонському університеті [27]. На сьогодні одним із осередків української духовності та культури у Великобританії є заснована в 1979 р. у Лондоні філія римського Українського католицького університету. Цей науковий центр діє як автономна науково-навчальна інституція. Крім богослов'я, тут вивчають філософію, мову й літературу, історію й культуру тощо. Головне призначення УКУ – дати додаткові знання з українознавчих предметів студентам-українцям, які навчаються в англійських університетах [5, 151].

Отже, передумовами створення власних освітньо-наукових закладів на території Західної Європи стали: по-перше – велика кількість емігрантів, які силою обставин опинилися за кордоном, серед них було багато неписьменних, що спричинило потребу створити умови для їхнього навчання; по-друге – наявність серед емігрантів великої кількості інтелігенції, яка зуміла зініціювати й налагодити освітньо-науковий процес; по-третє – підтримка та державні дотації іноземних країн, на території яких знаходилися українські освітньо-наукові заклади.

Переломним моментом у розвитку українських освітньо-наукових закладів у Західній Європі став період після Другої світової війни, під час якого більшість наших громадян, які на той час проживали на її території, почали переїжджати за океан. Так у зв'язку з масовими переселеннями одні освітньо-наукові заклади за кордоном самоліквідувалися, інші ж реорганізували свою діяльність – перейшли від стаціонарної форми навчання до заочної та акцентували свою діяльність на науково-дослідній формі роботи.

Українські навчально-освітні заклади за кордоном завжди ставили собі за мету поширювати правдиву інформацію про Україну, зберігаючи тим самим національну ідентичність українських емігрантів.

Література:

1. Ярїш В., Сулима М. Українці в Берліні. 1918–1945: Пропам'ятний збірник доповідей і спогадів з життя і діяльності українців у Берліні з нагоди з'їзду 5 вересня 1981 р. у Торонто, Канада / В. Верига (ред.). – Торонто: НТШ, 1996.
2. Наріжний С. Українська еміграція: Культурна праця української еміграції. 1919–1939: Матеріали зібрані С. Наріжним до частини другої / Л. Яковлева (упоряд.) – К.: Вид-во ім. Олени Теліги, 1999.
3. Винар Б. Матеріали до історії економічних дослідів на еміграції (1919–1964). – Мюнхен; Нью-Йорк: Українське історичне товариство, 1965.
4. Калакура Я., Краснодемська І. Осередок українознавства в Мюнхені // Українознавство. – 2004. – № 1–2.
5. Трошинський В.П., Шевченко А.А. Українці в світі. – К.: Вид. дім «Альтернативи», 1999.
6. Програма викладів Українського вільного університету. – Мюнхен, 1998.
7. Науковий збірник Українського вільного університету. Ювілейне видання. – Мюнхен, 1956. – Т. VI.
8. Маруняк В. Українська еміграція в Німеччині і Австрії по Другій світовій війні. – К.: Вид-во ім. Олени Теліги. – Т. II: Роки 1952–1975.
9. Васькович Г. Українознавчі студії в Мюнхені // Авангард – журнал української молоді на еміграції. – 1977. – Ч. 3–4.
10. Карпенко В. Українські студії під небом Баварії: Мюнхенські враження. – К.: Вечірній Київ, 1998.
11. Мазурок О. 60-річчя Української господарської академії та 50-річчя Українського технічно-господарського інституту // Бюлетень Українського технічно-господарського інституту. – 1983. – № 1.
12. Костів К. Золотий ювілей відновленої діяльності Українського технічно-господарського інституту в Німеччині: 1945 – 1995 // Наукові записки Українського вільного університету. – Мюнхен, 1998. – Т. XXX.
13. Комаринський Г. 50 років Українського технічно-господарського інституту // Наукові записки Українського вільного університету. – Мюнхен, 1998. – Т. XXX.
14. http://uk.wikipedia.org/wiki/Український_Технічно-Господарський_Інститут.
15. Романишин П. Студії до історії Української католицької церкви в Німеччині: Петро Вергун – перший апостольський візитатор і адміністратор. – Вінніпег, 1988.
16. Сулима М. Український науковий інститут // Ярїш В., Сулима М. Українці в Берліні. 1918-1945: Пропам'ятний збірник доповідей і спогадів з життя і діяльності українців у Берліні з нагоди з'їзду 5 вересня 1981 р. у Торонто, Канада / В. Верига (ред.). – Торонто: НТШ, 1996.
17. Українець у Франції: українсько-французький порадник / Ф. Петренко (упор.). – Париж: Українська визвольна бібліотека, 1934.
18. Кириченко Р.С. Українознавчі студії науковців української діаспори у Франції // Збірник наукових праць Науково-дослідного інституту українознавства. – К., 2004. – Т. II.
19. Державна школа східних мов (1795–1945) // Соборна Україна: Незалежний український збірник. Література, мистецтво, суспільство, наука. – 1947. – Січень. – Ч. 1.

20. Маруняк В. Олександр Бойків – організатор українського життя у Франції. – Париж, 1996.
21. Наумович С. Перші курси українознавства СУМ у Парижі // Авангард. – 1965. – Ч. 2–3.
22. Бойків О. Початки «Українського слова» // Календар-альманах «Українського слова». – Париж: Націоналістичне видавництво в Європі, 1961.
23. Рафалюк П. Спогади з діяльності братніх установ у Ноттінгеамі: СУБ, ОУЖ, ОБВУ, УХР, УКПО. – Ноттінгеам: Союз українців у Великобританії, 1996. – Т. II.
24. Маруняк В. Українська еміграція в Німеччині і Австрії по Другій світовій війні. – Мюнхен, 1985. – Т. I: Роки 1945–1951.
25. http://uk.wikipedia.org/wiki/Українська_Економічна_Висока_Школа.
26. М. М. Сучасна українська еміграція в Німеччині // Календар-альманах на 1948 рік. – Авсбург; Мюнхен, 1948.
27. Лазебник С., Орленко П. Розсіяні по світах // <http://ukrlife.org/main/evshan/diaspora8.htm>.
28. Винниченко І. Українці у Франції // Заграница. – 2003. – № 7 (164).
29. Інформаційний бюлетень Української бібліотеки ім. С. Петлюри в Парижі. – 1969. – Січень. – Ч. 21.
30. Мардак В.С. Україніка в бібліотеках та архівах Західної Німеччини (станом на 1990 р.) // Українська діаспора. – 1993. – № 4.
31. Косован Е. Особенности формирования и перспективы развития украинской диаспоры в Германии в 1990-е – начале 2000-х гг.: Экспертная оценка // <http://www.ia-centr.ru/expert/1530/>.
32. Ключковська І. Фактори збереження національної ідентичності українців Франції // <http://www.ualogos.kiev.ua/fulltext.html?id=955>.
33. Томас Р. Українці в Лондоні // Дзеркало тижня. – 2006. – № 33.
34. Інтерв'ю Роланда Сміта, Посла Великобританії та Північної Ірландії в Україні // Науково-аналітичний журнал «Economic Annals – XXI». – 2000. – № 6 // <http://www.soskin.info/e-ea.php?pokazold=20000698&n=6&y=2000>.

Елена Дякова. Украинские образовательно-научные заведения в Западной Европе как один из наиболее важных факторов сохранения идентичности украинской диаспоры

В статті проаналізовано становлення і розвиток освітньо-наукових закладів української діаспори в Західній Європі з метою виявлення їх впливу на збереження ідентичності українського суспільства в цих країнах, зокрема в Великобританії, Німеччині, Франції. Виявлено, що середнє і університетське освітнє, а також наукові установи дали можливість до цього часу українському суспільству не асимілюватися в іноземному оточенні.

Автор утверджує, що освітнє і існування освітньо-наукових закладів української діаспори в Західній Європі стало можливим

в первую очередь благодаря украинской интеллигенции, что, очутившись за рубежом и потеряв возможность работать для Украины на ее территории, стала трудиться на благо родного государства вне ее пределов. Условия для образовательно-научной деятельности среди украинских иммигрантов в Великобритании, Германии, Франции были разными и часто зависели от внешних обстоятельств. Одни из них поддерживали государства, на территории которых они находились, другие же содержались лишь за счет самих украинцев. Однако, не смотря на финансовые трудности и неблагоприятные условия, с которыми периодически сталкивались украинские образовательно-научные заведения в Западной Европе, их роль в сохранении национальной идентичности заграничных украинцев – колоссальная.

Ключевые слова: *Украинский свободный университет, Украинская хозяйственная академия, Украинский научный институт, Государственная школа восточных языков, научные институции, Научное общество им. Т. Шевченко, Украинская свободная академия наук.*

Elena Dyakova. Ukrainian educational and scientific institutions in Western Europe as one of the most important factors of Ukrainian diaspora identity preservation.

Formation and development of educational and scientific institutions of Ukrainian diaspora in Western Europe for the purpose of identification of their influence on preservation of identity of Ukrainian community in these countries, in particular in Great Britain, Germany, France are analyzed in the article. It is found out that school and university education, and also scientific institutions gave the chance to Ukrainian community not to assimilate till this time in an alien environment.

The author underlines that education and existence of scientific institutions of the Ukrainian diaspora in Western Europe became possible first of all due to Ukrainian intellectuals that, having come to be abroad and having lost opportunity to work for Ukraine on its territory, began to work for the benefit of the native state beyond its borders. Conditions for educational and scientific activity among the Ukrainian immigrants in Great Britain, Germany, France were different and often depended on external circumstances. One of them supported the states in which territory they located, others contained only at the expense of Ukrainians. However, despite financial difficulties and adverse conditions which the Ukrainian educational and scientific institutions in Western Europe periodically met, their role in preservation of national identity of foreign Ukrainians was great.

Keywords: *Ukrainian free university, Ukrainian economic academy, Ukrainian scientific institute, Public school of east languages, scientific institutions, T. Shevchenko Community, Ukrainian free academy of Sciences.*